

УДК 316.362.1-055.52-055.62+37.013]:327.88:341.324(470:477)
DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(22\).2022.106-117](https://doi.org/10.35387/od.2(22).2022.106-117)

Пехота Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту освіти і педагогіки вищої школи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Pehota Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Educational Management and Pedagogy of the Higher School of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9089-7138>
E-mail: olenapehota2020@gmail.com

Купенко Олена Володимирівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету

Kupenko Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies of the Sumy State University

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9131-5179>
E-mail: e.v.kupenko@gmail.com

СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ СІМ'Ї ЯК ПРІОРИТЕТ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Об'єктом дослідження є соціальна стійкість сім'ї в умовах воєнного стану. Цей феномен визначається через спільні переконання, спільні організаційні процеси, спілкування та спільні процедури вирішення проблем у сім'ї у відповідь на руйнуючі події та лиха. Особливу увагу приділено чинникам соціальної стійкості сімей із дітьми, їх базовому стану, навчанню та вихованню дітей в умовах воєнного стану. Метою статті є обґрунтування змісту соціальної стійкості сім'ї як пріоритету освіти дорослих. В якості методології для цього використовується педагогіка пригноблених Пауло Фрейре. Генеративні слова і генеративні теми, сказані людьми в їх життєвих реаліях, розглянуто як освітні інструменти і як освітні результати, а також чинники подальшого поглиблення змісту навчання як практико-орієнтованого партиципаторного дослідження тих, хто навчає і навчається. Представлене в статті дослідження спирається на емпіричну базу проекту «Гендерні аспекти соціальної стійкості територіальних громад», включаючи соціологічне опитування, фокус-групове інтерв'ю, стратегічну сесію. Реалії життя цільових груп освіти дорослих, з урахуванням складних життєвих обставин та їх підсилення в

умовах воєнного стану, зафіксовані в ході фокус-групового інтерв'ю у вигляді генеративних слів «житло і дім», «базовий стан», «діти», «навчання», «сім'я», «робота», «фінансовий стан», «здоров'я». Один із варіантів пріоритетної для дорослих проблематики зафіксовано зі слів учасників стратегічної сесії у вигляді генеративних тем: «дитина як особистість», «ми в родині говоримо», «не пощастило із школою», «я не потягну дві школи (приймаючої країни та українську)», «без коріння». За виділеними генеративними темами запропонована репрезентація, що включає суб'єктів, механізми, приклади дії, виклики, пов'язані із цією дію, чинники вразливості та стійкості сім'ї. Запропонована репрезентація включає також ідею про те, що і дорослі, і діти потребують спеціальної системної підтримки в умовах воєнного стану. Причому, надана така підтримка має бути як із боку освіти дорослих, так і з боку стійкої сім'ї. Однак запропонована дана репрезентація як пріоритетний варіант для обговорення та подальших практико-орієнтованих партиципаторних досліджень в освіті дорослих.

Ключові слова: соціальна стійкість сім'ї; освіта дорослих; педагогіка пригноблених; генеративне слово; генеративна тема; партиципаторне дослідження.

**Pehota Olena,
Kupenko Olena**

SOCIAL RESILIENCE OF THE FAMILY AS A PRIORITY OF ADULT EDUCATION UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract. *The object of the study is the social resilience of the family in the conditions of martial law. This phenomenon is defined through common beliefs, common organizational processes, communication, and common family problem-solving procedures in response to disruptive events and disasters. Particular attention is paid to the factors of social resilience of families with children, their basic condition, education and upbringing of children under martial law.*

The purpose of the article is to substantiate the content of the social resilience of the family as a priority of adult education. Paulo Freire's pedagogy of the oppressed is used as a methodology for this. Generative words and generative themes spoken by people in their life realities are considered as educational tools and as educational results, as well as factors of further deepening of the content of learning as a practice-oriented joint study of those who teach and learn. The research presented in the article is based on the empirical basis of the project «Gender Aspects of Social Resilience of Territorial Communities», including a sociological survey, a focus group interview, and a strategic session. The realities of life of the target groups of adult education, taking into account the difficult life circumstances and their strengthening in the conditions of martial law, were recorded during a focus group interview in the form of generative words «housing and home», «basic state», «children»,

«education», «family», «work», «financial situation», «health». One of the variants of the priority contents for adults was recorded from the words of the participants of the strategic session in the form of generative themes: «the child as a person», «we talk in the family», «unlucky with school», «I can't handle two schools (host country and Ukrainian)», «rootless». Based on the selected generative themes, a representation is offered, including subjects, mechanisms, examples of action, challenges associated with this action, factors of vulnerability and resilience of the family. The proposed representation also includes the idea that both adults and children need special systemic support under martial law conditions. Moreover, such support should be provided both from the side of adult education and from the side of a family. However, this representation is proposed as a priority option for discussion and further practice-oriented research in the process of adult education.

Key words: social resilience of the family; adult education; pedagogy of the oppressed; generative word; generative theme; participatory research.

Постановка проблеми, її актуальність. У третьому десятилітті XXI ст. українське суспільство стикнулося із масштабними небезпеками.

Першим випробуванням для людей, сімей і суспільства в цілому стала пандемія COVID-19 – надшвидке розповсюдження хвороби із смертельним ризиком. Як захист було застосовано підходи, основані на самоізоляції людей. Це, зокрема, стало викликом для індивідуальної стійкості особистості.

Наступне випробування – повномасштабне російське вторгнення та спричинені ним турбулентності в економічних, соціальних, демографічних процесах. Відповіддю на це стала самоорганізація, а також приклади соціальної стійкості різних груп цивільного населення.

Унаслідок наявних небезпек виникли бар'єри доступу до освітніх послуг. Однак, освітня галузь повинна мати проактивну позицію для покращення наявної ситуації, передбачення та запобігання подальших ризиків (Технології освіти дорослих, 2021). Очікуваний внесок освіти у визначення майбутнього – це створення умов для розвитку готовності людини до швидкої суспільної динаміки, що містить у тому числі й ризики небезпечних і травмуючих подій.

Робочим поняттям, що сьогодні повинно стати об'єктом дослідження педагогічної науки, є поняття «соціальна стійкість» («соціальний резилієнс» – від англ. «social resilience»). Загальновизнаним на інтердисциплінарному рівні є розуміння змісту цього поняття як здатності соціального суб'єкта конструктивно відповісти на завдану йому шкоду (Bhana & Vachoo, 2011; Black & Lobo, 2008; Chapin, 2011; Martin et al., 2015; Walsh, 2016). При цьому у понятті, що досліджується, акцент змінюється із отримання травми соціальним суб'єктом на виклик, який він вимушений приймати як поштовх для розвитку і подальшого досягнення благополуччя людини, сім'ї, громади, суспільства.

Для уточнення мети і завдань даного дослідження було використано результати соціологічного опитування (Гендерні аспекти,

2022). Привертає увагу те, що не всі респонденти зазначили звернення по допомогу до членів сім'ї в умовах воєнного стану (табл. 1). Це може бути показником того, що індивідуальна стійкість людини була достатньою для реагування на наявні події. Однак, це також може бути і свідченням вразливості сім'ї як цілого, ослабленості сімейних зв'язків у час небезпеки.

Таблиця 1

Звернення по допомогу у ситуації воєнного стану*

Громада	Самостійно справилися, %	До членів сім'ї, %	До друзів/колег, %	До центральної влади, %	До місцевої влади, %	До волонтерів та громадських організацій, %	До релігійної спільноти, %	До меценатів/спонсорів / бізнесу, %	Не було потреби, %
Миколаївська	54,5	63,4	36,6	5,0	11,9	23,8	1,0	0,0	5,9
Сумська	44,8	55,2	26,9	4,7	13,2	32,1	5,7	2,4	6,6

**дані отримані в травні 2022 р.*

Наведені дані привертають увагу до інституту сім'ї. Представляється актуальним обґрунтування та розроблення відповідних андрагогічних сенсів, змістів і технологій розвитку соціальної стійкості сім'ї.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Тематика соціальної стійкості набуває уваги міжнародної наукової спільноти орієнтовно в середині ХХ ст. Стійкість людини поступово усвідомлюється як композиція її здатностей, що знаходяться у діалектичній суперечності із вразливістю особистості. З іншого боку, стійкість, як ключовий елемент досягнення благополуччя, передбачає, що суб'єкт має не просто вистояти, але й в подальшому досягти доброго фізичного здоров'я, позитивного психічного стану та щастя, високого рівня життя (Wellbeing, 2013).

У міжнародних дослідженнях 90-х рр. ХХ ст. сім'я привертає увагу як осередок стійкості. Беремо за основу таке визначення: сім'я – це складна «екологічна ніша», що має спільні кордони та спільну мову з іншими сім'ями, а також певні позиції та погляди щодо домінуючої культури, власні виклики, обмеження і ресурси (Falicov, 1995).

У загальному розумінні визнається, що сім'ї із згуртованою взаємодією мають вищий рівень стійкості (Benzies & Mychasiuk, 2009). Спільна система цінностей сприяє розвитку оптимістичного ставлення сім'ї до життя, допомагає їй знайти сенси у часи кризи та змін (Віана & Вачоо, 2011). У тому числі духовність і релігія забезпечують стабільність між поколіннями в сім'ї, а також їх сенси (Black & Lobo, 2008). Системне

визначення стійкої сім'ї представлено у дослідженні (Walsh, 2016) і включає композицію спільних переконань, організаційних процесів, спілкування та процедур вирішення проблем.

У варіативному плані окрема увага дослідників приділена чинникам соціальної стійкості вразливих сімей із дітьми (Walsh, 1996); сімей з похилими людьми (Martin et al., 2015; Chappell & Welsh, 2020); сімей військових (Southwell & MacDermid, 2016; Chapin, 2011).

При тому, що зміст поняття «соціальна стійкість» (зокрема, на рівні сім'ї) отримав системне опрацювання в науці, визнання його як пріоритету освіти дорослих відбувається не настільки, щоб відповідати швидкозмінним небезпекам сучасного життя.

З урахуванням викладеного, **метою статті** є обґрунтування змісту соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану як пріоритету освіти дорослих.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація мети статті включає три завдання: 1) обрання методології обґрунтування пріоритетів у змісті освіти дорослих відповідно до розвитку соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану; 2) емпіричне обґрунтування вихідного змісту (генеративних слів і генеративних тем); 3) розроблення репрезентації за обраним пріоритетним варіантом змісту.

1. Обрання методології обґрунтування пріоритетів у змісті освіти дорослих до розвитку соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану. Формулювання цього завдання пов'язане із тим, що традиційний підхід вивчення потреб дорослих не завжди виявляється продуктивним. У певних випадках навіть потреба в освіті дорослих в цілому має низький пріоритет серед інших потреб людини. Натомість методологія педагогіки пригноблених Пауло Фрейре (Фрейре, 2003) представляється такою, що відкриває інший підхід до визначення пріоритетів в освіті дорослих.

Особливість освіти дорослих, за П. Фрейре, – це не нав'язування тим, хто навчається, чужих для них поглядів на соціальну реальність, але обговорення проблемних ситуацій, діалог тих, хто навчається, з тими, хто навчає, партиципаторне дослідження способів життя. Саме такий діалог і спільне дослідження передбачає оперативне визначення пріоритетів освіти дорослих у даній конкретній життєвій ситуації людей.

Отже, за П. Фрейре, навчання має ґрунтуватися не на словах, які задані педагогом, а на словах тих, хто навчається. Для виявлення таких слів ще до початку навчання вивчається життя певної цільової групи із забезпеченням участі в дослідженні самих людей. Дослідження має розкрити економічні, культурні та соціальні реалії їх життя, а також страхи, тривоги, біль, надії і мрії, втілені у використовуваному словниковому запасі. У результаті такого дослідження фіксуються «генеративні слова», сказані безпосередньо людьми.

Наступний після виявлення генеративних слів етап педагогіки пригноблених – це виявлення генеративних тем. Ці теми також мають бути названі в діалозі між тими, хто навчається і навчає, що збільшує варіативність можливих рішень. Наявний словниковий запас може бути

втілено й у розповідях про своє життя, але навчання не має обмежуватися лише відображенням життя. Тому Фрейре і пропонує генеративні теми. Важливе значення при цьому приділяється репрезентації генеративних тем у абстрактному вигляді, але це не узагальнення конкретних історій життя. Йдеться про репрезентацію, що створює умови для розуміння наявних у житті людей суперечностей між загальним і конкретним. У контексті аналізу праць Фрейре використовується також поняття «шарнірна тема» («hinge themes»), що передбачає з'єднання двох кутів зору (McCormack, 2020). Перший кут зору сфокусований на локальний життєвий світ людини в даний момент часу і подій. Другий кут зору висвітлює ширший світ, в його минулому, сьогоднішньому та майбутньому, з його суперечностями та проблемами. Обидві реальності присутні в «шарнірній» темі, створюючи умови для подальшого навчання.

Виявлення генеративних тем – це визначення варіантів пріоритетів в освіті дорослих. Репрезентація генеративних тем – це створення варіантів вихідних умов для подальшого навчання. Фрейре пропонує подальше навчання у формі тематичних дослідницьких гуртків.

Втілення ідей Фрейре в сучасній українській освіті дорослих вбачається і своєчасним, і реалістичним. У відповідності до мети цієї статті, розкриємо це детальніше щодо змісту соціальної стійкості сім'ї як пріоритету освіти дорослих в умовах воєнного стану.

2. Емпіричне обґрунтування вихідного змісту (генеративних слів і генеративних тем) розвитку соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану спирається на дані, отримані протягом травня-жовтня 2022 року у Сумській, Миколаївській, Київській та Львівській територіальних громадах у проекті «Гендерні аспекти соціальної стійкості територіальних громад», реалізованому у межах членства в Українській національній платформі Форуму громадянського суспільства «Східне Партнерство» Жіночим консорціумом України спільно із Центром соціальних досліджень Сумського державного університету (Гендерні аспекти, 2022). За своєю метою цей проект мав дослідницький характер.

Дані проведеного на першому етапі проекту соціологічного опитування (табл. 1) привернули увагу до проблеми соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану. У ході реалізації подальших дослідницьких етапів проекту відбулося осмислення отриманих даних і виокремлення з них генеративних слів і генеративних тем щодо соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану.

На другому етапі проекту було проведено фокус-групове інтерв'ю за різними сферами життя людини в умовах воєнного стану. Учасниками були представники вразливих категорій – внутрішньо переміщені особи, біженці, пенсіонери, багатодітні матері. Стенограма фокус-групового інтерв'ю була проаналізована для виділення генеративних слів, які характеризують наявний життєвий контекст для перелічених вразливих категорій в умовах воєнного стану. Виявлені генеративні слова були об'єднані в групи: «житло і дім», «базовий стан», «діти», «навчання», «сім'я», «робота», «фінансовий стан», «здоров'я». Всі групи генеративних

слів заслуговують окремої уваги як різні варіанти пріоритетів змісту соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану. У межах цієї статті фокус зроблено на пріоритетному варіанті, заданому взаємопов'язаними групами генеративних слів «діти», «навчання», «базовий стан» (табл. 2).

Таблиця 2

Групування генеративних слів, виділених у фокус-групному інтерв'ю дослідження «Гендерні аспекти соціальної стійкості територіальних громад»

Група	Генеративні слова
Діти	«дитина», «з дитиною на руках», «дитина почала протестувати: «Я вже нікуди їхати не хочу», «разом із дітьми», «дитина з особливими потребами», «родина», «сім'я», «батьки», «декретна відпустка», «контакт з дітьми», «щоб діти відчували підтримку», «хочу все ж так щоб у безпеці були мої діти», «діти наші посміхаються», «мій молодший син, не було ще жодного такого дня, щоб він не попросився додому»
Навчання	«вчителі», «освітяни», «українська школа», «установи освіти», «система освіти», «шкільні чати», «контрольна», «викладати не через комп'ютер», «ненавчання», «зв'язок зі школою», «підтримка комунікації», «українські класи», «мову вчити»
Базовий стан	«переляк», «що щось у мене не в порядку з головою», «не було змоги повертатися і не було змоги залишатися», «проблема», «немає сил», «до війни», «участливе ставлення», «чекати», «допомагаємо», «підтримуємо», «виживали», «чужі», «близькі», «сподіваюсь на підтримку не тільки рідних своїх, а і близьких людей», «наші українці поділилися», «люди», «шанси», «вибір», «рішення», «вирішувати», «людський фактор», «майбутнє», «безпека», «спілкування», «спільнота», «тримати себе в руках», «волонтери», «проблема з мовою»

Наступним етапом проекту стала стратегічна сесія за участі громадсько-активних українських біженок. Отримані дані, були осмислені як такі, що відкривають генеративні теми за обраним пріоритетним варіантом змісту соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану. Із методичної точки зору здалося доцільним відокремити поняття «шарнірна тема» і «генеративна тема», уточнити їх використання для дослідження пріоритетів освіти дорослих.

Поняття «шарнірна тема» уточнюється як засіб – «шарнір», що наводиться педагогами-дослідниками в залученій групі учасників для зміни кута зору з конкретної проблематики життя окремої людини та сім'ї на загальні умови та процеси, в яких відбувається це життя.

Поняття «генеративна тема» уточнюється як результат, що спонтанно висловлюється учасниками стратегічної сесії, відображуючи їх досвід вирішення проблем, розкриваючи нові суперечності та виклики в їх житті.

В емпіричній частині дослідження під час стратегічної сесії в якості

«шарнірної» теми було обрано тему «Можливі сценарії зміни подій у місцевій громаді в умовах воєнного стану». Були запропоновані 4 сценарії: «гальмування відновлення та розвитку», «статус-кво», «інноваційний розвиток людського потенціалу», «інноваційний економічний розвиток». При цьому у змістах цих сценаріїв були відображені групи генеративних слів «житло і дім», «базовий стан», «діти», «навчання», «робота», «фінансовий стан». Запрошення учасників до взаємодії в якості співдослідників і пропонування кількох варіантів сценаріїв для обговорення створили продуктивні умови для висловлювання ними генеративних тем.

Серед отриманих результатів стратегічної сесії в межах цієї статті увага фокусується на висловленні за групами генеративних слів «діти», «навчання», «базовий стан». За ними учасниками були спонтанно сформульовані такі генеративні теми: «дитина як особистість», «ми в родині говоримо», «не пощастило із школою», «я не потягну дві школи (приймаючої країни та українську)», «без коріння». Саме їх і розглядаємо як уточнення обраного для цього дослідження пріоритетного варіанту змісту соціальної стійкості сім'ї.

3. *Розроблення репрезентації за обраним пріоритетним варіантом змісту соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану.* Кожна із виділених серед сформульованих на стратегічній сесії генеративних тем представляється такою, що має потенціал для розкриття змісту соціальної стійкості сім'ї в складних умовах.

Генеративні теми «дитина як особистість» і «ми в родині говоримо» містять у собі потенціал розкриття змісту соціальної стійкості сім'ї через поняття «батьківська компетентність».

Генеративна тема «не пощастило із школою», що зазначалась одними учасницями відносно української школи, іншими – школи приймаючої країни в умовах біженства, містить у собі потенціал розкриття змісту соціальної стійкості сім'ї шляхом дослідження і встановлення нових зв'язків із зовнішнім соціальним середовищем.

Генеративна тема «я не потягну дві школи (приймаючої країни та українську)» містить у собі прагматичний потенціал розкриття змісту соціальної стійкості сім'ї. Шлях до цього – активізація спілкування членів сім'ї, які раніше були виключені із взаємодії. Нереалізованість такого потенціалу стала помітною, коли в умовах біженства матері опинилася беззахисними перед викликами забезпечення освіти своїх дітей.

Генеративна тема «без коріння» містить у собі ціннісний потенціал розкриття змісту соціальної стійкості сім'ї. Шлях до цього – вивчення історії сім'ї та використання досвіду старших поколінь, а також історії громади, рідного краю, України. На доцільність цього вказує висловлення учасників про необхідність самоціннісного зв'язку, без запиту будь-якої допомоги.

Успіх програми освіти дорослих залежить від того, наскільки вдасться репрезентувати виявлені генеративні теми і окреслений ними пріоритетний варіант змісту соціальної стійкості сім'ї. Така репрезентація, за Фрейре, не повинна бути ні занадто явною, ні занадто невизначеною. Також репрезентація має відкривати певну цілісність досліджуваних

процесів чи явищ.

Наше припущення полягає в тому, щоб розробити репрезентацію (табл. 3) на основі питання «Хто є суб'єктом керування процесом навчання і розвитку дитини?». Можливі відповіді: батьки, школа, інформаційні технології. Кожна із відповідей має свої механізми реалізації та виклики.

Унаочнена в табл. 3 репрезентація містить в собі також і чинники вразливості сім'ї в умовах воєнного стану. Найбільш очевидний серед них – вплив травмуючих подій, які батьки можуть зазнавати в умовах воєнного стану. На наявність цього чинника вказують генеративні слова групи «базовий стан» табл. 2. Менш помічений чинник вразливості (який практично не знайшов відображення в стенограмі фокус-групового інтерв'ю, а значить і таблиці груп генеративних слів) – вплив травмуючих подій також і на дітей. Зазначене визначає необхідність спеціальної підтримки для батьків і дітей. І це є особливістю освітніх програм в умовах воєнного стану.

Таблиця 3

**Приклад репрезентації за генеративними темами
 (чинники вразливості сім'ї в умовах воєнного стану)**

Чинники вразливості: вплив травматичних подій на дорослих і дітей	Керування процесом навчання і розвитку дитини				Чинники стійкості: композиція спільних переконань, організаційних процесів, спілкування та процедур вирішення проблем у сім'ї
	Суб'єкт	Які механізми?	Приклад дії механізму	Виклики	
	Батьки	Батьківська любов і технології усвідомленого батьківства	Теорія усвідомленого батьківства Ш. Тсабарі	В умовах біженства це може бути лише мати, якій потрібно також і заробляти гроші на життя	
	Школа	Організаційно - методичне забезпечення і професійний досвід викладачів	<i>Доби-раються актуальні приклади у громаді, де реалізується програма освіти дорослих</i>	Дистанційне навчання в українських навчальних закладах, а також надмірне навантаження на дітей-біженців, які навчаються в приймаючій країні	
	Інформаційні технології	Сучасні навчальні додатки, що забезпечують регулярний вплив і певний зворотний зв'язок	«Дитячий садок онлайн» від НУМО, за підтримки ЮНІСЕФ, МОН та MEGOGO	Кількість часу, який дитина проводить використовуючи гаджети	

Висновком із обговорення представленої в табл. 3 репрезентації

може стати твердження про доцільність і шлях розвитку соціальної стійкості сім'ї. Однак, це лише наше припущення. Дорослі, які навчаються, якщо сприймати їх як співдослідників для тих, хто навчає, співвідносячи надану репрезентацію зі своїми життєвими реаліями, можуть декодувати її зовсім по іншому. В цьому є виклик для андрагога, але в цьому й «право голосу» тих, хто навчається.

Пропонований пріоритетний варіант змісту освіти дорослих представлено як один із можливих варіантів поглиблення змісту соціальної стійкості сім'ї в умовах воєнного стану. І це підкреслює важливість озброєння андрагогів інструментарієм роботи із пріоритетами дорослих.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Освітні потреби дорослих, взагалі, і щодо конкретних змістів розвитку соціальної стійкості сім'ї, зокрема, є недостатньо сформованими в умовах воєнного стану в Україні. З урахуванням цього, актуальним є розроблення інструментарію обґрунтування пріоритетів змісту та технологій сучасної освіти дорослих.

2. Соціальна стійкість сім'ї повинна стати пріоритетом освіти дорослих в умовах воєнного стану, однак, реалізація цього потребує партисипаторних дослідницьких процедур. Для андрагогів це означає готовність до варіювання у змісті навчання; для тих, хто навчається, – готовність до розвитку в дуже складних умовах життя.

3. Представлена в цьому дослідженні технологія визначення пріоритетних варіантів змісту освіти дорослих має в своїй основі методологію та ідеї «педагогіки пригноблених» Пауло Фрейре. Нами використана методика репрезентації «шарнірних тем» і виявлення на їх підставі «генеративних тем». Такий шлях надає можливість максимально наблизити змісти освіти дорослих до реалій життя людей.

4. Емпірична частина дослідження відображає дані фокус-групового інтерв'ю та стратегічної сесії за участі людей, вразливість яких суттєво зросла в умовах війни. Репрезентація, представлена за отриманими генеративними темами, може бути застосована в сучасній освіті дорослих як варіант пріоритету змісту соціальної стійкості сім'ї.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо проблему визначення організації освіти дорослих – вразливих верств мирного населення України – за пріоритетом соціальної стійкості сім'ї.

Список використаних джерел

- Гендерні аспекти соціальної стійкості територіальних громад : аналітичний звіт. (2022). Суми: СумДУ, 56.
- Технології освіти дорослих: навчально-методичний посібник. (2021). Миколаїв : Іліон, 2021, 396.
- Фрейре, П. (2003). Педагогіка пригноблених. К.: Юніверс, 168.
- Barta, K. (2020). STAGES and Parenting. *Integral Review*. 16, 120-127.
- Benzies, K., & Mychasiuk, R. (2009). Fostering family resiliency: A review of the key protective factors. *Child & Family Social Work*. 14(1), 103-114. doi: 10.1111/j.1365-2206.2008.00586.x

- Bhana, A., & Bachoo, S. (2011). The Determinants of Family Resilience among Families in Low- and Middle-Income Contexts: A Systematic Literature Review. *South African Journal of Psychology*. 41(2), 131-139. doi: 10.1177/008124631104100202
- Black, K., & Lobo, M. (2008). A conceptual review of family resilience factors. *Journal of Family Nursing*. 14(1), 33-55. doi: 10.1177/1074840707312237
- Chapin, M. (2011). Family Resilience and the Fortunes of War. *Social Work in Health Care*. 50(7), 527-542. doi: 10.1080/00981389.2011.588130
- Chappell, A., & Welsh, E. (2020). Resilience, relationality, and older people: the importance of intergenerationality. *Sociolog Res Online*. 25, 644-660. doi: 10.1177/1360780420904742
- Falicov, C.J. (1995). Training to think culturally: A multidimensional comparative framework. *Family Process*. 34, 373-388.
- Elias, J.L. (1975). The Paulo Freire Literacy Method: A Critical Evaluation. *McGill Journal of Education*. 10(002), 207-217. URL: <https://mje.mcgill.ca/article/download/7044/4986/24261>
- Martin, A.S., Distelberg, B., Palmer, B.W., & Jeste, D.V. (2015). Development of a New Multidimensional Individual and Interpersonal Resilience Measure for Older Adults. *Aging Ment Health*. 19(1), 32-45. doi:10.1080/13607863.2014.909383
- McCormack, R. (2020). Freire's literacy: reading and writing our worlds. *Fine Print*. 43, 3-8. URL: <https://www.researchgate.net/>
- Southwell, K.H., & MacDermid Wadsworth, S.M. (2016). The Many Faces of Military Families: Unique Features of the Lives of Female Service Members. *Military Medicine*. 181, 70-79.
- Tsabary, S. (2014). The conscious parent: transforming ourselves, empowering our children. Vancouver. 334.
- Walsh, F. (1996). The Concept of Family Resilience: Crisis and Challenge. *Family Process*. 35(3), 261-281. URL: https://www.researchgate.net/publication/227959319_The_Concept_of_Family_Resilience_Crisis_and_Challenge
- Walsh, F. (2016). Applying a Family Resilience Framework in Training, Practice, and Research: Mastering the Art of the Possible. *Family Process*, 55, 616-632. DOI: 10.1111/famp.12260
- Wellbeing: Policy and analysis. Report (2013). Gov.UK, London, July. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/wellbeing-policy-and-analysis>
- Wolin, S.J., & Wolin, S. (1993). The resilient self. New York: Random House, 234.

References (translated and transliterated)

- Barta, K. (2020). STAGES and Parenting. *Integral Review*. 16, 120-127 [in English].
- Benzies, K., & Mychasiuk, R. (2009). Fostering family resiliency: A review of the key protective factors. *Child & Family Social Work*. 14(1), 103-114. doi: 10.1111/j.1365-2206.2008.00586.x [in English].

- Bhana, A., & Bachoo, S. (2011). The Determinants of Family Resilience among Families in Low- and Middle-Income Contexts: A Systematic Literature Review. *South African Journal of Psychology*. 41(2), 131-139. doi: 10.1177/008124631104100202 [in English].
- Black, K., & Lobo, M. (2008). A conceptual review of family resilience factors. *Journal of Family Nursing*. 14(1), 33-55. doi: 10.1177/1074840707312237 [in English].
- Chapin, M. (2011). Family Resilience and the Fortunes of War. *Social Work in Health Care*. 50(7), 527-542. doi: 10.1080/00981389.2011.588130 [in English].
- Chappell, A., & Welsh, E. (2020). Resilience, relationality, and older people: the importance of intergenerationality. *Sociolog Res Online*. 25, 644-660. doi: 10.1177/1360780420904742 [in English].
- Elias, J.L. (1975). The Paulo Freire Literacy Method: A Critical Evaluation. *McGill Journal of Education*. 10(002), 207-217. <https://mje.mcgill.ca/article/download/7044/4986/24261> [in English].
- Falicov, C.J. (1995). Training to think culturally: A multidimensional comparative framework. *Family Process*. 34, 373-388 [in English].
- Freire, P. (2003). *Pedahohika pryhnoblenykh* [Pedagogy of the oppressed]. K.: Yunivers, 168. [in Ukrainian].
- Henderni aspekty sotsialnoi stiikosti terytorialnykh hromad [Gender aspects of social resilience of territorial communities]: analytical report (2022). SumDU, 56. [in Ukrainian].
- Martin, A.S., Distelberg, B., Palmer, B.W., & Jeste, D.V. (2015). Development of a New Multidimensional Individual and Interpersonal Resilience Measure for Older Adults. *Aging Ment Health*. 19(1), 32-45. doi:10.1080/13607863.2014.909383 [in English].
- McCormack, R. (2020). Freire's literacy: reading and writing our worlds. *Fine Print*. 43, 3-8. URL: <https://www.researchgate.net/> [in English].
- Southwell, K.H., & MacDermid Wadsworth, S.M. (2016). The Many Faces of Military Families: Unique Features of the Lives of Female Service Members. *Military Medicine*. 181, 70-79 [in English].
- Tekhnolohii osvity doroslykh [Technologies of adult education]: educational and methodological manual (2021). Mykolaiv : Ilion, 396. [in Ukrainian].
- Tsabary, S. (2014). *The conscious parent: transforming ourselves, empowering our children*. Vancouver. 334. [in English].
- Walsh, F. (1996). The Concept of Family Resilience: Crisis and Challenge. *Family Process*. 35(3), 261-281. https://www.researchgate.net/publication/227959319_The_Concept_of_Family_Resilience_Crisis_and_Challenge [in English].
- Walsh, F. (2016). Applying a Family Resilience Framework in Training, Practice, and Research: Mastering the Art of the Possible. *Family Process*, 55, 616-632. DOI: 10.1111/famp.12260 [in English].
- Wellbeing: Policy and analysis. Report (2013). Gov.UK, London, July. <https://www.gov.uk/government/publications/wellbeing-policy-and-analysis> [in English].
- Wolin, S.J., & Wolin, S. (1993). *The resilient self*. New York: Random House, 234. [in English].